

Liczby kwantowe

- sprzężenie ładunkowe
- przykłady i zadania

Sprężenie ładunkowe

Sprężenie ładunkowe – przekształcenie symetrii wewnętrznej zamieniające wszystkie cząstki na antycząstki
(pozostawiając je w tym samym stanie kwantowym pędu, położenia, ...)

Każdej cząstce odpowiada antycząstka o tej samej masie i czasie życia oraz przeciwnym ładunku, a tym samym przeciwnym momencie magnetycznym (dla punktowej cząstki Diracowskiej o spinie $\frac{1}{2}$ moment magnetyczny $\mu = (e\hbar / mc) s$; e - ładunek elektryczny, s – spin, cząstka i antycząstka mają taki sam spin s).

$$\begin{aligned} \hat{C} | \text{proton} \rangle &= \hat{C} | uud \rangle = | \bar{u}\bar{u}\bar{d} \rangle = | \text{antyproton} \rangle \\ \hat{C} | \text{antyproton} \rangle &= | \text{proton} \rangle \\ \hat{C} | \text{neutron} \rangle &= \hat{C} | ddu \rangle = | \bar{d}\bar{d}\bar{u} \rangle = | \text{antyneutron} \rangle \\ \hat{C} | e^+ \rangle &= | e^- \rangle \quad \hat{C} | e^- \rangle = | e^+ \rangle \end{aligned} \quad \left. \begin{array}{l} \text{zmiana liczby barionowej, ładunku} \\ \text{i momentu magnetycznego na przeciwny} \\ \text{zmiana liczby barionowej i momentu} \\ \text{magnetycznego na przeciwny} \\ \text{zmiana liczby leptonowej, ładunku i} \\ \text{momentu magnetycznego na przeciwny} \end{array} \right\}$$

$\hat{C}$ – operator sprzężenia ładunkowego, $| x \rangle$ notacja Diraca bra / ket dla ψ_x ; $| p \rangle \equiv \psi_p$

Operacja sprzężenia ładunkowego zmienia znak wewnętrznych addytywnych liczb kwantowych (ładunku elektrycznego, liczby leptonowej i liczby barionowej, l. kwantowych związanych z zapachem kwarków : dziwności, powabu, piękna i liczby T)

Parzystość ładunkowa

Jeżeli dane oddziaływanie jest niezmiennicze względem operacji sprzężenia ładunkowego to operator $\hat{C}$ komutuje z hamiltonianem $[\hat{C}, H] = 0$

+

Sprzężenie ładunkowe – symetria dyskretna, niezwiązana z własnościami czasoprzestrzennymi oddziaływań

Zachowanie multiplikatywnej liczby kwantowej – parzystości ładunkowej

$$\hat{C} |A\rangle = c |A\rangle$$

wartości własne operatora $\hat{C}$

dwie kolejne operacje sprzężenia ładunkowego przywracają stan wyjściowy

$$C = \pm 1$$

$$\hat{C} |A\rangle = |\bar{A}\rangle \text{ i } \hat{C} |\bar{A}\rangle = |A\rangle \rightarrow \hat{C}^2 |A\rangle = |A\rangle$$

C – parzystość ładunkowa cząstki

Większość cząstek nie jest stanami własnymi operatora $\hat{C}$

Oddziaływania silne i elektromagnetyczne są niezmiennicze względem sprzężenia ładunkowego, natomiast oddziaływania słabe nie zachowują parzystości C

Parzystość ładunkowa

Dla jakich cząstek można zdefiniować parzystość C ?

(jakie cząstki są stanami własnymi operatora $\hat{C}$)

Parzystość ładunkową można zmierzyć jedynie dla cząstek, które są całkowicie obojętne (np. foton lub neutralny pion π^0) i są swoimi własnymi antycząstkami

Rozważmy cząstkę o ładunku q . Operator ładunku oznaczamy jako Q .

$$Q | q \rangle = q | q \rangle \quad \text{i} \quad \hat{C} | q \rangle = | -q \rangle$$

$$\hat{C} Q | q \rangle = q \hat{C} | q \rangle = q | -q \rangle \quad \text{oraz} \quad \hat{C} | q \rangle = Q | -q \rangle = -q | -q \rangle$$

$$[\hat{C}, Q] | q \rangle = [\hat{C} Q - Q \hat{C}] | q \rangle = 2q | -q \rangle \rightarrow \text{operatory } \hat{C} \text{ i } Q \text{ komutują jedynie}$$

dla $q = 0$, możemy jednocześnie zmierzyć ładunek q i parzystość ładunkową C

Taki sam wynik otrzymujemy dla innych addytywnych liczb kwantowych.

Większość cząstek nie jest stanami własnymi operatora $\hat{C}$

Tylko cząstki całkowicie obojętne,
które mają addytywne liczby kwantowe równe zero
(ładunek, liczba barionowa, liczba leptonowa, dziwność, powab, ...)
są stanami własnymi operatora sprzężenia ładunkowego,
np. γ , ρ^0 , ω , ϕ , J/ψ , Y ($J^{PC} = 1^{--}$) oraz π^0 , η , η' ($J^{PC} = 0^{-+}$)

Układy cząstek

- Parzystość ładunkowa jest określona dla układu cząstek całkowicie obojętnych

np. $\hat{C} | \gamma\gamma \rangle = C_\gamma C_\gamma | \gamma\gamma \rangle$ **parzystość C jest multiplikatywną liczbą kwantową**

- **Parzystość ładunkową można określić dla układu cząstka – antycząstka ,**

np. dla układu dwóch pseudoskalarnych ($J^P = 0^-$) mezonów π

$\hat{C} | \pi^+ \pi^- ; L \rangle = (-1)^L | \pi^+ \pi^- ; L \rangle$, L – orbitalny moment pędu pary $\pi^+\pi^-$

- **Dla pary fermion – antyfermion** opisanej poprzez liczby kwantowe całkowitego, orbitalnego i spinowego momentu pędu J, L i S

$\hat{C} | f \bar{f} ; J, L, S \rangle = (-1)^{L+S} | f \bar{f} ; J, L, S \rangle$

(parzystości C dla układów cząstka – antycząstka wynikają z kwantowej teorii pola)

Zadania / przykłady

Lista cząstek elementarnych, ich parametry i liczby kwantowe

Przeglądowe omówienia najważniejszych aspektów teoretycznych i doświadczalnych fizyki cząstek elementarnych , techniki doświadczalne, ...

Publikacje " The Particle Data Group" (PDG)

w " The Review of Particle Physics"

[http ://pdg.lbl.gov](http://pdg.lbl.gov)

Parzystość ładunkowa

Model kwarków : π^0 jest stanem $^1S_0$ zbudowanym z pary $u\bar{u}$ lub $d\bar{d}$

spin i kręt pary $q\bar{q}$ $S = L = 0 \rightarrow C_{\pi^0} = (-1)^{L+S} = (-1)^0 = +1$

parzystość ładunkowa neutralnego mezonu π^0 jest dodatnia

Eksperyment : potwierdzenie przewidywania modelu kwarkowego

- dominujący kanał rozpadu $\pi^0 \rightarrow 2\gamma$ $C_{\pi^0} = (C_\gamma)^2$
rozpad elektromagnetyczny – zachowanie parzystości C
  - parzystość ładunkowa fotonu $C_\gamma = -1$
  - rozpad $\pi^0 \rightarrow 3\gamma$ jest zabroniony $C_{\pi^0} = 1 \neq (C_\gamma)^3 = -1$
eksperyment : $\Gamma(\pi^0 \rightarrow 3\gamma) / \Gamma(\pi^0 \rightarrow 2\gamma) < 3 \cdot 10^{-8}$
- $C_{\pi^0} = +1$**

Parzystość ładunkowa fotonu (kwantu pola elektromagnetycznego)

wynika z własności klasycznego pola elektromagnetycznego, wytwarzanego przez poruszające się ładunki, opisanego potencjałem wektorowym $\mathbf{A}$ i skalarnym ϕ

operacja sprzężenia ładunkowego : pole elektryczne $\mathbf{E}$ i potencjał skalarny ϕ zmieniają znak

$$\left. \begin{array}{l} \mathbf{E}(\mathbf{x}, t) \rightarrow -\mathbf{E}(\mathbf{x}, t), \quad \phi(\mathbf{x}, t) \rightarrow -\phi(\mathbf{x}, t) \\ \text{potencjał wektorowy} \quad \mathbf{A}(\mathbf{x}, t) \rightarrow C_\gamma \mathbf{A}(\mathbf{x}, t) \\ \mathbf{E} = -\nabla\phi - \partial\mathbf{A}/\partial t \end{array} \right\}$$

parzystość ładunkowa fotonu jest ujemna

$$C_\gamma = -1$$

Parzystość ładunkowa

Rozpady η (550), $J^P = 0^-$, struktura kwarkowa η ($\bar{u}u, \bar{d}d, \bar{s}s$)

stosunki rozgałęzień (branching ratio)

1. $\eta \rightarrow 2\gamma$ $B = 0.39$ rozpad elektromagnetyczny
2. $\eta \rightarrow \pi^0 + \pi^0 + \pi^0$ $B = 0.32$ podobna częstość jak dla rozpadu 1 oraz czas życia η ($\tau = 6 \cdot 10^{-19} \text{ s}$) wskazują, że rozpady 2 i 3 są także elektromagnetyczne
3. $\eta \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^0$ $B = 0.23$

$$\eta \rightarrow 2\gamma \quad C_\eta = (C_\gamma)^2 = (-1)^2 = +1$$
$$\eta \rightarrow \pi^0 + \pi^0 + \pi^0 \quad C_\eta = (C_{\pi^0})^3 = 1^3 = +1$$
$$J^{PC}(\eta) = 0^{-+}$$

Test niezmienniczości względem sprzężenia ładunkowego dla reakcji :

1. $\eta \rightarrow \pi^+(p_1) + \pi^-(p_2) + \pi^0(p_3)$ cząstki w stanie końcowym posiadają pewien rozkład pędów
2. $\eta \rightarrow \pi^-(p_1) + \pi^+(p_2) + \pi^0(p_3)$

jeżeli oddziaływania elektromagnetyczne zachowują parzystość C, to reakcja 2 będąca wynikiem operacji sprzężenia ładunkowego reakcji 1, powinna być od niej nierozróżnialna

→ rozkłady pędów mezonów π^+ i π^- powinny być identyczne.

Eksperyment : rozkłady $\pi^\pm$ są zgodne w zakresie błędów eksperymentalnych ₈

Spin neutralnego pionu π^0

π^0 - najlżejszy hadron (nie może się rozpadać poprzez oddziaływania silne)

$\pi^0 \rightarrow 2\gamma$ dominujący kanał rozpadu, $\sim 98.8\%$, **rozpad elektromagnetyczny**
średni czas życia $\tau_{\pi^0} = (8.4 \pm 0.6) \cdot 10^{-17} \text{ s}$

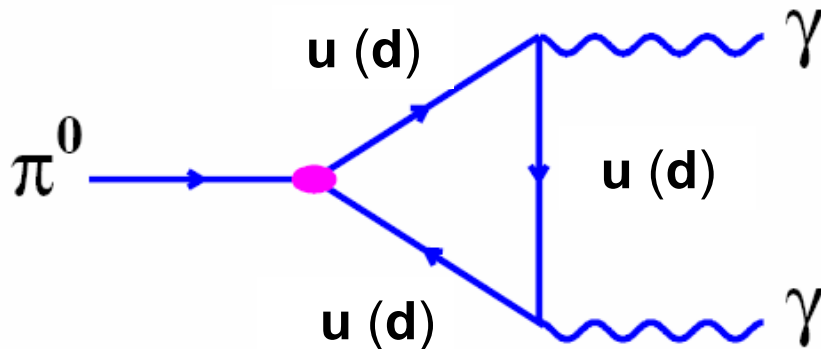

Diagram trójkątny
dla rozpadu $\pi^0 \rightarrow 2\gamma$

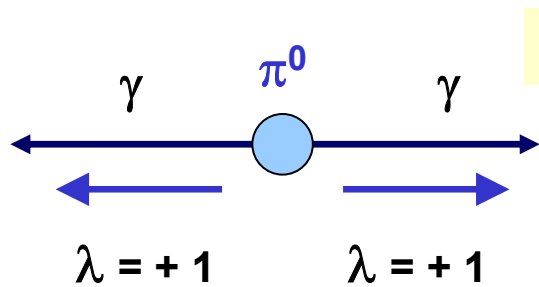
Poprawne obliczenie szerokości rozpadu π^0 wymaga uwzględnienia
3 kolorów kwarków

Analiza rozpadu $\pi^0 \rightarrow 2\gamma$ - π^0 jest cząstką o spinie $s = 0$

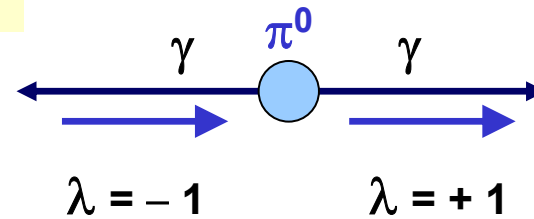
Spin naładowanych pionów ($s_\pi = 0$) wyznaczony z porównania przekrojów
czynnych dla odwracalnych reakcji $p + p \leftrightarrow \pi^+ + d$ (podręcznik Perkinsa)

Spin neutralnego pionu π^0

rozpad $\pi^0 \rightarrow 2\gamma$ w układzie spoczynkowym mezonu ($\vec{p}_{\pi^0} = 0$)

(spin fotonu $s_\gamma = 1$)

2 fotony o takiej samej polaryzacji
prawo (rys) lub lewoskrętne, $S_z = 0$

2 fotony o przeciwnej polaryzacji
 $S_z = 2$

- Rozpad π^0 na cząstki o spinie całkowitym $\rightarrow$ mezony π^0 mają spin całkowity
- W układzie spoczynkowym π^0 składowa z spinu dla układu 2 fotonów $S_z = 0$ lub $S_z = 2$ (jako oś kwantyzacji wybieramy linię lotu fotonów)
Rzeczywiste fotony występują tylko w 2 stanach spinowych o skrętności $\lambda = \pm 1$, ($S_z = \pm s_\gamma$, osią kwantyzacji jest kierunek pędu fotonu)
- Jeżeli $s_\pi = 1 \rightarrow S_z = 0$, amplituda dla układu 2 fotonów wyraża się poprzez funkcję kulistą $Y_L^M = Y_1^0(\cos \theta)$, która przy obrocie o 180° (odp. zamianie dwóch fotonów) jest antysymetryczna. Jednakże zgodnie ze statystyką Bosego-Einsteina funkcja falowa 2 identycznych bozonów jest symetryczna $\longrightarrow s_\pi \neq 1$
- $s_\pi = 0$ lub $s_\pi \geq 2$ ($s \geq 2$ wykluczone przez statystyki produkcji pionów – π^0 , π^+ i π^- produkowane w równych ilościach, taka sama liczba stanów spinowych)

1. Pokaż, że mezon rozpadający się na parę $\pi^+\pi^-$ poprzez oddziaływania silne ma parzystość przestrzenną i ładunkową $P = C = (-1)^J$, gdzie J jest spinem mezonu.
2. Mezony $\rho^0(769)$ o spinie 1 oraz $f_2^0(1275)$ o spinie 2 rozpadają się przez oddz. silne w kanale $\pi^+\pi^-$. Który z rozpadów jest zabroniony przez oddziaływania elektromagnetyczne : $\rho^0 \rightarrow \pi^0\gamma$, $f_2^0 \rightarrow \pi^0\gamma$? Który z rozpadów jest zabroniony w jakimkolwiek oddziaływaniu : $\rho^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$, $f_2^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$?

ad 1) $M \rightarrow \pi^+\pi^-$

Zachowanie momentu pędu :

Układ spoczynkowy mezonu

spin mezonu $J = L_{\pi\pi} + S_{\pi\pi}$, spin pary pionów $S_{\pi\pi} = 0$ (spin i parzystość pionu $J^P = 0^-$),

L – względny orbitalny moment pędu pary $\pi\pi \rightarrow J = L$

parzystość przestrzenna mezonu $P(\pi^+\pi^-) = (P_\pi)^2 \cdot (-1)^L = (-1)^J$

parzystość ładunkowa mezonu $C(\pi^+\pi^-) = (-1)^{L+S} = (-1)^L = (-1)^J$

Mezon o spinie 0 ma dodatnie parzystości $C = P = +1$

Mezon o spinie 1 ma ujemne parzystości $C = P = -1$

Mezon o spinie 2 ma dodatnie parzystości $C = P = +1, \dots$

2. Mezony $\rho^0(769)$ o spinie 1 oraz $f_2^0(1275)$ o spinie 2 rozpadają się przez oddz. silne w kanale $\pi^+\pi^-$. Który z rozpadów jest zabroniony przez oddziaływania elektromagnetyczne : $\rho^0 \rightarrow \pi^0\gamma$, $f_2^0 \rightarrow \pi^0\gamma$? Który z rozpadów jest zabroniony w jakimkolwiek oddziaływaniu : $\rho^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$, $f_2^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$?

Ad 2)

Rozpad obojętnego mezonu ρ o spinie $J = 1$ na dwa naładowane piony

$\rho^0 \rightarrow \pi^+\pi^-$, **parzystość mezonu ρ^0 $C = P = (-1)^J = -1$** (por. zadanie 1)

$\rho^0 \rightarrow \pi^0\gamma$?? $J^{PC}(\pi^0) = 0^{-+}$, $J^{PC}(\gamma) = 1^{--}$

$C(\pi^0\gamma) = C(\pi^0) \cdot C(\gamma) = (+1) \cdot (-1) = -1$

$P(\pi^0\gamma) = P_\pi P_\gamma (-1)^L = (-1)^2(-1)^L = (-1)^L$, L - względny orbitalny moment pędu układu $\pi^0\gamma$

Spin ρ $J = 1 = L + S_\gamma$, $L = 0, 1, 2$ może się złożyć ze spinem fotonu na spin jednostkowy

Dla $L = 1$ parzystość $P(\pi^0\gamma) = -1$ zgodna z parzystością mezonu ρ

→ elektromagnetyczny rozpad $\rho^0 \rightarrow \pi^0\gamma$ jest dozwolony

Rozpad obojętnego mezonu f_2^0 o spinie $J = 2$ na dwa naładowane piony

$f_2^0 \rightarrow \pi^+\pi^-$, **parzystość mezonu f_2^0 $C = P = (-1)^J = +1$** (por. zadanie 1)

$f_2^0 \rightarrow \pi^0\gamma$?? , $C(\pi^0\gamma) = C(\pi^0)C(\gamma) = -1 \neq C(f_2^0)$

→ elektromagnetyczny rozpad $f_2^0 \rightarrow \pi^0\gamma$ jest zabroniony ze względu na symetrię względem sprzężenia ładunkowego

Ad 2) mezon ρ jest cząstką o spinie 1

$\rho^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$?? , w stanie końcowym dwa identyczne bezspinowe bozony $\rightarrow$ funkcja falowa ψ opisująca taki układ symetryczna ze względu na przestawienie cząstek $1 \leftrightarrow 2$ (statystyka Bosego-Einsteina)

$\psi = \psi(\text{przestrzeń}) \cdot \psi(\text{spin})$, $\psi(\text{spin})$ jest symetryczna,

$\psi(\text{przestrzeń})$ musi być również symetryczna

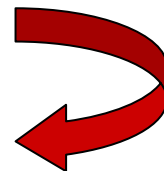
Część przestrzenna funkcji falowej opisuje ruch jednej cząstki względem drugiej i może być zapisana za pomocą funkcji kulistych $Y_l^m(\theta, \phi)$. (por. wykład nt. parzystości przestrzennej P). Przestawienie współrzędnych przestrzennych cząstek 1 i 2 jest równoważne zamianie $\theta \rightarrow \pi - \theta$, $\phi \rightarrow \phi + \pi$ i wprowadza czynnik $(-1)^L$

mnożący $\psi(\text{przestrzeń})$.

$\rho^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$, zachowanie momentu pędu $\rightarrow$ spin mezonu ρ^0 $J = L = 1$

symetria funkcji falowej wymaga parzystej wartości L

rozpad $\rho^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$ jest zabroniony

$f_2^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$??, zachowanie momentu pędu $\rightarrow$ spin mezonu f_2^0 $J = L = 2$

$L = 2$ zapewnia, że funkcja falowa dwóch identycznych bozonów będzie symetryczna

$C(\pi^0\pi^0) = C^2(\pi^0) = (+1)^2 = +1 = C(f_2^0)$, $P(\pi^0\pi^0) = (-1)^J = +1 = C(f_2^0)$ (por. zad. 1),

$\rightarrow$ zachowanie C i P

$\longrightarrow$ silny rozpad $f_2^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$ jest dozwolony

Zad. 3

Czy rozpad mezonu $\rho^0 \rightarrow \eta^0 + \pi^0$ może zachodzić poprzez oddziaływania silne lub elektromagnetyczne ?

$$I, J^{PC}(\rho^0) = 1, 1^{--} \quad (\text{por. zad. 1})$$

$$I, J^{PC}(\pi^0) = 1, 0^{-+}$$

$$I, J^P(\eta) = 0, 0^{-}, \quad \eta \rightarrow 2\gamma \quad \text{dominujący kanał rozpadu}$$

$$C(\eta) = C^2(\gamma) = +1$$

$$C(\eta^0\pi^0) = C(\eta^0)C(\pi^0) = +1 \neq C(\rho^0) = -1$$

Silny / elektromagnetyczny rozpad $\rho^0 \rightarrow \eta^0 + \pi^0$ jest zabroniony ponieważ nie zachowuje parzystości ładunkowej.

Taki rozpad nie jest w ogóle obserwowany.

4. Jakie ograniczenia na spin i parzystość kaonu wynikają z faktu, że obserwowany jest rozpad $K^0 \rightarrow \pi^0\pi^0$

statystyka Bosego-Einsteina $\rightarrow$ spin kaonu jest parzysty (por. zad. 2)

rozpad kaonu przez oddz. słabe $\rightarrow$ nie ma żadnych ograniczeń na parzystość cząstki

---

5. Anihilacja w spoczynku protonu i antyprotonu zachodzi w stanie S. Wyjaśnij dlaczego reakcja $p + \bar{p} \rightarrow \pi^0 + \pi^0$ nie może zachodzić przez oddz. silne ?

anihilacja w stanie S $\rightarrow$ orbitalny moment pędu w stanie początkowym $L = 0$

parzystość przestrzenna układu fermion – antyfermion $P_i = P_{\text{proton}} \cdot P_{\text{antyproton}} (-1)^L = -1$

dwie identyczne bezspinowe cząstki w stanie końcowym $\rightarrow$ symetryczna funkcja falowa ze względu na zamianę cząstek (symetria Bosego-Einsteina) $\rightarrow$ względny orbitalny moment pędu w układzie $\pi^0\pi^0$ musi być parzysty (por. zad. 2)

parzystość P_f w stanie końcowym $P_f = P_{\pi}^2 (-1)^L = P_{\pi}^2 = +1 \neq P_i$

Niezachowanie parzystości P w procesie - niedozwolone w oddz.silnych

6. Mezon $\eta(547)$ ma spin 0 i rozpada się elektromagnetycznie na 3 piony : $\eta \rightarrow \pi^0 + \pi^0 + \pi^0$ i $\eta \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^0$. Korzystając z tej informacji wyznacz parzystość przestrzenną η . $J^P_\pi = 0^-$. Wyjaśnij dlaczego rozpady $\eta \rightarrow \pi^+\pi^-$ oraz $\eta \rightarrow \pi^0\pi^0$ nie są obserwowane ?

Elektromagnetyczny rozpad na 3π - zachowanie parzystości P :

Parzystość P_η mezonu η równa jest parzystości P_f układu 3π w stanie końcowym (w ich układzie środka masy, identycznym z układem spoczynkowym mezonu η)

$$P_\eta = P_f = (P_\pi)^3 (-1)^{L_{12}} (-1)^{L_3}$$

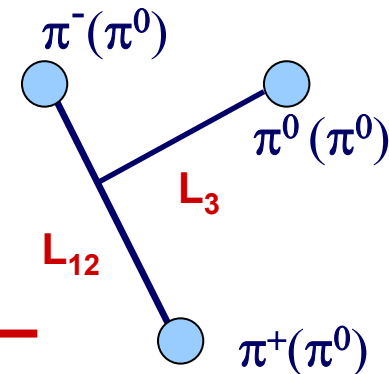
L_{12} – orbitalny moment pędu wybranej pary pionów w ich układzie środka masy

L_3 – kręt 3-go pionu względem środka masy pary $\pi\pi$ w układzie spoczynkowym η

Całkowity moment pędu $L = L_{12} + L_3 = \text{spin } \eta = 0$

$$\rightarrow L_{12} = L_3 \rightarrow \boxed{P_\eta = P_\pi^3 = -1}$$

η nie może rozpadać się na 3π w procesie silnym ze względu na zachowanie parzystości G (por. wykład nt. parzystości G)

$$\eta \rightarrow \pi^+ + \pi^-, \eta \rightarrow \pi^0\pi^0 ?? \quad P_f = P_\pi^2 (-1)^L$$

Zachowanie momentu pędu $\rightarrow$ 2 piony w stanie końcowym mają $L = 0$ ($L = J_\eta$)

$P_f = +1 \neq P_\eta = -1 \rightarrow$ rozpad η na 2π zabroniony w oddziaływaniach silnych i elektromagnetycznych - parzystość P nie jest zachowana.

Słaby rozpad na 2π ma zaniedbywalny stosunek rozgałęzień.

Wielkość zachowana		oddz. silne	oddz. em	oddz. słabe
ładunek	Q	✓	✓	✓
liczba barionowa	B	✓	✓	✓
liczba leptonowa	L	✓	✓	✓
izospin	I	✓	X	X
	I_3	✓	✓	X
dziwność S, powab C piękno B, prawda T		✓	✓	X
parzystość przestrzenna	P	✓	✓	X
parzystość ładunkowa	C	✓	✓	X
CP (lub T)	CP	✓	✓	łamane rzędu 10^{-3}
parzystość G	G	✓	X	X

Twierdzenie CPT – wszystkie oddz. są niezmiennicze względem transformacji będącej złożeniem operacji sprzężenia ładunkowego C, inwersji przestrzennej P i odbicia w czasie T .

Przypomnienie

- Wszystkie kwarki i leptonny uczestniczą w oddziaływaniach słabych
- Wszystkie naładowane cząstki biorą udział w oddziaływaniach elektromagnetycznych
- Wszystkie kwarki oddziałują silnie

	Oddz. słabe	Oddz. elektromagnet.	Oddz. silne
Kwarki	tak	tak	tak
Naładowane leptonny	tak	tak	nie
Neutralne leptonny	tak	nie	nie

Foton oddziałuje elektromagnetycznie, składające się z kwarków hadrony biorą udział we wszystkich oddziaływaniach

Elementarne składniki materii : 3 rodziny leptonów (przypomnienie)

- 3 generacje par leptonowych (naładowany i neutralny lepton) o spinie $\frac{1}{2}$
- każdy typ (zapach) leptonów posiada odpowiednią liczbę leptonową L_e , L_μ i L_τ , która jest zachowana w Modelu Standardowym z bezmasowymi neutrinami
- Liczne eksperymenty neutrinowe (począwszy od 1998, SuperKamiokande) ewidencja na oscylacje neutrin $\rightarrow$ neutrina mają masę

Naładowane leptony

e^- Elektron

$$M = 0.5 \text{ MeV}, \quad L_e = 1$$

μ^- Mion

$$M = 105.7 \text{ MeV}, \quad L_\mu = 1$$

τ^- Tau

$$M = 1.78 \text{ GeV}, \quad L_\tau = 1$$

Neutralne leptony (neutrino)

 ν_e

$$M < 3 \text{ eV}, \quad L_e = 1$$

 ν_μ

$$M < 0.19 \text{ MeV}, \quad L_\mu = 1$$

 ν_τ

$$M < 18.2 \text{ MeV}, \quad L_\tau = 1$$

Elementarne składniki materii : 3 rodziny kwarków (przypomnienie)

Terminologia :

kwark górny i dolny (up – down)

kwark powabny i dziwny (charm – strange)

kwark t (top) i b (piękny) (top/truth – beauty/bottom)

C, S, T, B - liczby kwantowe określające powab, dziwność, prawdę i piękno kwarka

Q - ładunek elektryczny w jednostkach ładunku elektronu

M (masa prądowa, *ang. current mass*)- masa, **I** - izospin

Up-Down $I = \frac{1}{2}$	Q = 2/3 u M = 1.5 – 4.0 MeV	Q = -1/3 d M = 4.0 – 8.0 MeV
Charm-Strange $I = 0$	c M = 1.15 – 1.35 GeV C = 1	s M = 80 – 130 MeV S = -1
Top-Bottom $I = 0$	t M = 174 – 178 GeV T = 1	b M = 4.1 – 4.9 GeV B = -1

Wszystkie kwarki mają liczbę barionową 1/3 i spin 1/2

Określ poprzez jakie oddziaływanie zachodzą następujące reakcje, opierając się na typie uczestniczących cząstek oraz zachowaniu odpowiednich liczb kwantowych

1) $\pi^- + p \rightarrow \pi^- + \pi^+ + n$

2) $\gamma + p \rightarrow \pi^+ + n$

3) $\nu_\mu + n \rightarrow \mu^- + p$

4) $\pi^0 \rightarrow e^+ + e^- + e^+ + e^-$

5) $p + \bar{p} \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^0$

6) $\tau^- \rightarrow \pi^- + \nu_\tau$

7) $D^- \rightarrow K^+ + \pi^- + \pi^-$

8) $\pi^- \rightarrow \pi^0 + e^- + \bar{\nu}_e$

9) $\Lambda^0 + p \rightarrow K^- + p + p$

$D^-(1869)$ ($d\bar{c}$) powab $C = -1$ (neutralne i naładowane mezony D - najlżejsze cząstki powabne)

$\Lambda^0(uds)$ dziwność $S = -1$, $K^+(u\bar{s})$ $S = +1$, $K^-(\bar{u}s)$ $S = -1$

Określ poprzez jakie oddziaływanie zachodzą następujące reakcje, opierając się na typie uczestniczących cząstek oraz zachowaniu odpowiednich liczb kwantowych

---

1) $\pi^- + p \rightarrow \pi^- + \pi^+ + n$	oddz. silne
2) $\gamma + p \rightarrow \pi^+ + n$	oddz. elektromagnetyczne (γ)
3) $\nu_\mu + n \rightarrow \mu^- + p$	oddz. słabe (neutrino)
4) $\pi^0 \rightarrow e^+ + e^- + e^+ + e^-$	oddz. elektromagnetyczne
5) $p + \bar{p} \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^0$	oddz. silne
6) $\tau^- \rightarrow \pi^- + \nu_\tau$	oddz. słabe (neutrino)
7) $D^- \rightarrow K^+ + \pi^- + \pi^-$	oddz. słabe (dziwność i powab nie są zachowane)
8) $\pi^- \rightarrow \pi^0 + e^- + \bar{\nu}_e$	oddz. słabe (neutrino)
9) $\Lambda^0 + p \rightarrow K^- + p + p$	oddz. silne (zachowanie dziwności)
-

Oddz. silne : udział hadronów + zachowanie liczb kwantowych dziwności, powabu ...

→ reakcje 1, 5 i 9

**Reakcja 4 – udział naładowanych leptonów → reakcja em lub słaba, oddz. em silniejsze
→ oddz. elektromagnetyczne**

Zad. 6

Określ poprzez jakie oddziaływanie zachodzą następujące reakcje i rozpady cząstek. Jeżeli proces jest zabroniony, uzasadnij dlaczego.

---

1) $\pi^- + p \rightarrow \pi^0 + n$

2) $\pi^0 \rightarrow \gamma + \gamma + \gamma$

3) $\pi^0 \rightarrow \gamma + \gamma$

4) $\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \nu_\mu$

5) $\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \bar{\nu}_\mu$

6) $p + \bar{p} \rightarrow \Lambda^0 + \Lambda^0$

7) $p + \bar{p} \rightarrow \gamma$

Określ poprzez jakie oddziaływanie zachodzą następujące reakcje i rozpady cząstek. Jeżeli proces jest zabroniony, uzasadnij dlaczego.

1) $\pi^- + p \rightarrow \pi^0 + n$ oddz. silne, zachowanie wszystkich I. kwantowych
(np. sprawdź izospin i jego trzecią składową, I i I_3)

2) $\pi^0 \rightarrow \gamma + \gamma + \gamma$ rozpad elektromagnetyczny – **zabroniony**, ze względu na symetrię względem sprzężenia ładunkowego $C(\pi^0) = +1 \neq C(3\gamma) = (-1)^3 = -1$

3) $\pi^0 \rightarrow \gamma + \gamma$ rozpad elektromagnetyczny, dozwolony
główny kanał rozpadu π^0 (98.8%)

4) $\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \nu_\mu$ rozpad słaby (zachowanie mionowej liczby leptonowej)
 L_μ 0   -1   +1

5) $\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \bar{\nu}_\mu$ **zabroniony** rozpad słaby – niezachowanie L_μ
 L_μ 0   -1   -1

6) $p + \bar{p} \rightarrow \Lambda^0 + \Lambda^0$ **zabroniony** – niezachowanie liczby barionowej B
 B 1   -1   1   1

7) $p + \bar{p} \rightarrow \gamma$ **zabroniony** – czteropęd nie jest zachowany

$\mathbf{p} + \bar{\mathbf{p}} \rightarrow \gamma$ **proces zabroniony** , zasada zachowania energii i pędu nie jest równocześnie spełniona

Czteropęd w stanie początkowym $P_i = (E_p + E_{\bar{p}}, \mathbf{p}_p + \mathbf{p}_{\bar{p}})$

$$P_i^2 = (E_p + E_{\bar{p}})^2 - (\mathbf{p}_p + \mathbf{p}_{\bar{p}})^2 = m_p^2 + m_{\bar{p}}^2 + 2(E_p E_{\bar{p}} - \mathbf{p}_p \cdot \mathbf{p}_{\bar{p}}) \geq 2m_p^2 > 0,$$

ponieważ $E^2 = p^2 + m^2$, $E_p E_{\bar{p}} \geq p_p p_{\bar{p}} \geq \mathbf{p}_p \cdot \mathbf{p}_{\bar{p}}$

Czteropęd w stanie końcowym $P_f = (E_\gamma, \mathbf{p}_\gamma)$

$$P_f^2 = (E_\gamma^2 - p_\gamma^2) = E_\gamma^2 - E_\gamma^2 = 0$$

$$P_i^2 \neq P_f^2$$

Zad. 7

Jakie zasady zachowania zabraniają następujących rozpadów

1) $n \rightarrow p + e^-$

2) $n \rightarrow \pi^+ + e^-$

3) $n \rightarrow p + \pi^-$

4) $n \rightarrow p + \gamma$

Jakie zasady zachowania zabraniają następujących rozpadów

1) $n \rightarrow p + e^-$ **naruszona zasada zachowania momentu pędu**

n, p i e^- – cząstki o spinie $\frac{1}{2}$

w stanie początkowym   całkowity moment pędu $J = S_n = \frac{1}{2}$,

w stanie   końcowym $J = L + S$, $S = 0$ lub 1

złożenie spinu z orbitalnym momentem pędu (L przyjmuje wartości $0, 1, \dots$)

całkowity moment pędu (połówkowy) $\neq$ całkowity moment pędu ($0, 1, \dots$)

w stanie początkowym

w stanie końcowym

ponadto nie jest zachowana elektronowa liczba leptonowa

2) $n \rightarrow \pi^+ + e^-$

naruszone zachowanie liczby barionowej i elektronowej liczby leptonowej

3) $n \rightarrow p + \pi^-$

naruszona zasada zachowania energii

($M(\text{neutron}) = 939.56 \text{ MeV}$, $M(\text{proton}) = 938.27 \text{ MeV}$, $M(\pi^-) = 139.57 \text{ MeV}$)

4) $n \rightarrow p + \gamma$

naruszona zasada zachowania ładunku

Zad. 8

Jakie zasady zachowania / reguły wyboru zabraniają lub tłumią następujące procesy ?

1) $p + n \rightarrow p + \Lambda^0$

2) $K^+ \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^+ + \pi^- + \pi^+ + \pi^0$

3) $\Lambda^0 \rightarrow K^0 + \pi^0$

4) $K \rightarrow \pi + \gamma$

5) $K^- \rightarrow \pi^0 + e^-$

6) $K_L^0 \rightarrow \pi^+ + \pi^-$

7) $K^+ \rightarrow \pi^+ + \pi^+ + \pi^0$

Jakie zasady zachowania / reguły wyboru zabraniają lub tłumią następujące procesy ?

1) $p + n \rightarrow p + \Lambda^0$ proces tylko z udziałem hadronów wskazywałby na oddz. silne ,

S: 0 0 0 1 ale naruszone zachowanie dziwności i izospinu

izospin w stanie początkowym $|\frac{1}{2}, +\frac{1}{2}\rangle + |\frac{1}{2}, -\frac{1}{2}\rangle \rightarrow I = 0 \text{ lub } 1, I_3 = 0$

izospin w stanie końcowym $|\frac{1}{2}, +\frac{1}{2}\rangle + |0, 0\rangle \rightarrow I = \frac{1}{2}, I_3 = \frac{1}{2}$

2) $K^+ \rightarrow \pi^+ + \pi^- + \pi^+ + \pi^- + \pi^+ + \pi^0$

$M(K^+) = 493.68 \text{ MeV}, M(\pi^\pm) = 139.57 \text{ MeV}, M(\pi^0) = 134.98 \text{ MeV}$

zasada zachowania energii nie jest spełniona

3) $\Lambda^0 \rightarrow K^0 + \pi^0$ **liczba barionowa nie jest zachowana** (proces zabroniony)

4) $K \rightarrow \pi + \gamma$ rozpad elektromagnetyczny, ale **dziwność nie jest zachowana**
proces zabroniony

5) $K^- \rightarrow \pi^0 + e^-$ **elektronowa liczba leptonowa nie jest zachowana**
proces zabroniony

6) $K_L^0 \rightarrow \pi^+ + \pi^-$ **naruszona symetria CP** - proces silnie tłumiony
por. wykład nt. niezachowania CP w rozpadach K_L^0

7) $K^+ \rightarrow \pi^+ + \pi^+ + \pi^0$ **ładunek nie jest zachowany** - proces zabroniony